

Млечны шлях

Рыжы бык адбіўся ад вялікай чарады, якую нямецкія салдаты гналі кудысьці на станцыю, і рынуўся з дарогі ў поле. Па ім стралялі, але яму пашанцавала ўцячы і вырабіцца з бяды. Гэта было вясною. Да добрай восені ён бадзяўся па лесе і полі і стаў порсткі і ўскідзісты на рух. Ён зусім адзічэў, але не схуднеў. Травы яму хапала. Яшчэ і цяпер пад кустамі было зяленіва, хоць і пачарнелае ад халадоў. Стаяла восень. Але яшчэ часам дзень зіхацеў сонцам, і тады птушкі не зважалі на прымаразак. Іх было многа. Яны пырхалі крыллем у вяршалінах дрэў і спявалі, малыя і вёрткія. Часамі бык рыкаў, але ў гэтых мясцінах, дзе ён бадзяўся, яго можа і не чуў ніхто. Тут льга было прайсці вялікую прастору і не напаткаць чалавека і яго аселішча. Вельмі многа тут чарнелася печышчаў і асмадкаў, і ў сухія дні вецер круціў і ўзнямаў сухі попел. Многа лётала варання, і брахалі валачашчыя сабакі. Часамі было падобна, што пройдзе струмень трупнага духу. Вельмі магло быць, што дзе-небудзь гніў хто непахаваны. Спачатку тут прайшлі былі нямецкія танкі, а пасля не раз праходзілі нямецкія карнікі. Жыццё стулілася ў лясы і ціхія закуткі, далей ад язджалых дарог. Гэтакае спустошанне цяглося кіламетраў можа на трыццаць. Якраз тут і знайшоў сабе бадзячую аселасць адзічэлы бык. У адным кутку тут, дзе на месцы спаленага сяла печышчы паспелі ўжо абрасці блёкатам і драсном, шэсць вялікіх вязаў узнімаліся ў неба пышнымі сваімі вярхамі. Дзе-нідзе счарнелае лісце на іх так і аставалася на зіму. Густы зараснік крушыны і шыпшынніку стаяў пад імі. Гэта было крокаў за тысячу ад вялікага пажарышча і не больш як за чвэртку кіламетра ад лесу. Тут быў узгорак, і навокал далёка відно было ў поле. Як начамі пачала мерзнуць зямля, рыжы бык пачаў худнець. Шэрсць на ім падаўжэла і паднялася. Адноўчы ён убіўся пад шэсць вязаў у зараснік, нюхаў кару на дрэвах і кустах, укруціў хвост у шыпшыннік, стаў ірвацца, яшчэ мацней ублытаўся,

паабдзіраўся аб сукі і калючкі і, не могучы адарвацца, астаўся так стаяць. Ён аслабеў без яды і ад трывогі і пасля доўгай ночы і раніцы зарыкаў на высокім тоне. Блізкім лесам прайшло рэха. А пасля і яшчэ. Многа разоў. Раз-поразу. Жывёліна прасіла ратунку. Рэха ішло па лесе.

Лес той быў густы і стары. Хвоя выносілася стромка ў неба. Дуб расціскаў голлем сабе прастору. Пракідаўся граб. Пад навісцю дрэва каляністыя дарогі расплыліся пад дажджамі і так асталіся. Па іх тут цяпер ніхто не ездзіў. Крокаў за трыста ад гэтакай дарогі, на струхлелым ствале паваленай дусліватай асіны сядзеў малады чалавек. Льга было здагадацца, што ён малады, каб хто бачыў яго ў гэтыя моманты: занадта нешта порстка і жвава ён ускінуў галаву, як толькі пачуў бычынае рыканне. Здавалася, што ён чуе гэта радасную вестку, у кожным разе роўную доўгачаканаму ратунку. Вочы яго ажылі, рысы твару набылі рухавасць. Маладосць жыла на яго твары, нават і з-пад неахайнага шчаціння. Ён даўно не галіўся і можа нават не мыўся. Пячаць таго, што яму не было больш як трыццаць год, ляжала на ім. Рухавасць і бляск вачэй, жывая ўзбуджанасць, як толькі пачуў ён рыканне жывёліны. Ён устрапянуўся адразу, прыўзняўся з трухліны і застыў, прыслухоўваючыся. Вочы яго ўсё так жа свяціліся надзеяй і чаканнем.

Бровы ў яго сыходзіліся дугамі і тонкія губы сціскаліся, калі ўвага яго да якога-небудзь шоргату лістка аб мерзлую кару даходзіла да поўнага напружання. Гледзячы на гэты твар, можа хто-небудзь знайшоў бы тут упартасць натуры. Можа і так. Але аднак жа сціснутыя губы ўздрыгвалі. Магло гэта быць ад холаду, а можа ад прычын, што караніліся ў душы гэтага чалавека? Як бы там ні было, заўважалася ў ім яшчэ і шпаркае шуканне чагосьці вачыма. Вочы, вялікія і шэрыя, не мелі спакою ўвесь час. Каля вачэй збіраліся густа рысы ўважлівасці і да ўсяго навакольнага, і да таго, што рабілася ў самім чалавеку. Нейк заўважалася, што пад брудам, шчаціннем і куродымам твар белы і з рэдкімі вяснушкамі. І валасы павінны быць у чалавека светлыя. Але

ў якой неахайнасці і запушчанасці быў ён увесь! Здавалася, што яго спасцігнуў такі злы лёс, прага ратунку, ад якога забіла ўсё іншае, што калісьці жыло ў чалавеку. Да самых воч на галаве насунута была нейкая дзіўная шапка, і здаецца, жаночая, звязаная з шэрай воўны. Вядома, што ён дзесьці выпадкова дастаў яе. Або знайшоў на дарозе, або адабраў у каго. Магло быць і гэтак. Быў холад. Хоць і не была мерзлая зямля, але дзе ляжала вільготнае лісце, там белая намаразь толькі апаўдні, як пачало паднімацца сонца, замакрэла. А чалавек быў у летнім пінжаку, і пад ім адна толькі кашуля, і то мусіць чужая, бо занадта шырокая ў каўняры, які звісаў на пінжаку на самае плячо. Кашуля была з саматканага палатна і зашпілена на шыі вялікім чорным гузікам. Боты на ім былі нямецкія, салдацкія, з нізкімі халявамі і цвікамі ў тоўстай падэшве. А нагавіцы - ватовыя, але з вырваным каленам у адной калошыне. Усё гэта вывалена ў зямлі і выквацана ў некалькі колераў, як быццам сюды сумысля збіралася ўсё, што толькі дзе напаткаць лёгка было. Ні тое што адчай, а востры смутак час ад часу клаў сваю пячаць на твар гэтага чалавека і пасля сыходзіў. Рух адбываўся і не заціхаў у яго душы.

Хмурнасць дня сплівала. З'явілася сонца. Бялявае святло яго ціха лягло на дрэвы і лісцвяныя накіды. Намаразь замакрэла, з-пад яе выйшла зяленіва на зямлі. Дробная птушка пырхнула ўгары і заспявала. Быццам супакоены, чалавек зноў сеў на трухліну. Птушкі больш пачалі абзывацца. І раптам зноў зарыкаў бык. Чалавек усхапіўся з месца з раптоўнай рашучасцю. Быццам ён хацеў крыкнуць: «Пара, час настаў!» Бычынае [рыканне] ішло лесам раз-поразу. Жывёліна забіралася ў самыя высокія ноты. Жывы голас клікаў на дапамогу. Чалавек азірнуўся наўкола, шукаючы кірунку, адкуль ішоў голас. Ён шпарка рушыў з месца і пакінуў за сабою трухлявае бярвяно, на якое адразу насела многа дробных птушак. Дзень яснеў, і ў паветры цяплела. Бык рыкаў бесперастанку. Чалавек стараўся шпарка перабегчы полем ад лесу да магутных вязаў, з-пад

якіх чулася жывёліна. Пакуль дабегчы да дрэваў, чалавек некалькі разоў азірнуўся. Ён сцярогся чагосьці. Можа яму ўвесь свет быў страшан. Бо як толькі ён дабег да першага дрэва, адразу дапаў да яго ўсёй постаццю сваею. Быка ён яшчэ не бачыў. Стаяў, прыціснуўшыся да дрэва, і выглядаў з-за яго. Птушкі і тут пырхалі ў голлі. Бык рыкаў няспынна. Вось ён! Чалавек убачыў яго. Жывёліна стаяла ў такой хмызнячнай гушчарні, што толькі рыжая масць яе дзе-нідзе прасвечвалася праз крушыннік. Бык рыкаў, чмыхаў і рваўся. Чалавек выткнуўся з-за дрэва зусім, нават адышоўся ад яго на крок і застыў у одуме і з выглядам такім, што ён дапаў да свае чаканай прынаднасці. Была хвіліна як бы нерашучасці: што ж далей рабіць? Ён пільна разглядаў жывёліну. Пастава яго ператварылася ў нарыхтаванасць да таго, каб кінуцца на быка. Ён абышоў вакол крушынніку і ўбачыў. Задам бык упіраўся ў густы шышыннік, і хвост яго па самыя сцёгны ўцуркаваўся ў калючы зараснік. Чым больш ірваўся і тузаўся бык, тым мацней ублытваў хвост. Некалькі парасткаў ён раскальваў, а выцягнуць з зямлі і адарваць ад карэння не мог. На абадраных аб калючкі і сукі сцёгнах закарэла кроў. І хвост быў у сухой крыві. Бакі запалі ў ямы. Рэбры хадзілі пад скурай, пахвіны выцягнуліся, і ён стаў, як дошка. Убачыўшы чалавека, бык выцягнуў шыю і рыкнуў спакайней і цішэй. Чалавек заўважыў, як спакайнела жывёліна, і ўзрадаваўся. Ён стаў у позу, падняў крысо ў пінжаку і выцягнуў аднекуль з-пад свае адзежы нейкую зброю, падобную да вялікага фінскага нажа. Трымаючы зброю ў руцэ, ён яшчэ не зрабіў аніякага руху, як раптам твар яго перасмыкнуўся і вочы жажнуліся. Бадай-што ў такой самай паставе, як і ён, з другога боку ад жывёліны і з шырокім штыком ад вінтоўкі ў руках стаяў тут другі ахвотнік да бычыны. Чалавека ў летнім пінжаку ўразіла да жудасці тое, што гэты, стоячы ў зусім гатовай паставе, глядзеў не на быка, а на яго.

Гэты другі меў такі выгляд, што не ўгадаць было б, колькі яму год. Можа ён быў стары, а можа зусім малады. Ён баяўся холаду, ён грэўся. Шыя яго была абкручана ручніком.

Расейскі салдацкі кажух да кален быў на ім. На нагах салдацкія чаравікі без абмотак. Сялянскія нагавіцы з рудога саматканага сукна, на яго вельмі вузкія і, дзіўна, нават кароткія. Бо сам ён быў даволі-такі малога росту, і паводле якога мог здавацца таўстуном. Твар быў круглы і зноў-такі няголены, шчацінаваты і кірпаты. Вочы застылыя, і нейкім дзіўным парадкам у іх нічога не адлюстроўвалася. Але ўвага і насцярожанасць вельмі востра былі напісаны на яго твары. Цяжка было зразумець, ці гэта на быка, ці на чалавека ён нарыхтаваўся кінуцца. Ён здаваўся здаровым і дужым, толькі празмеру змораным. Барада яго хавалася ў ручнік, вушы закрываліся бінтам, шырокім і ў лапінах сухой крыві. Бінт абкручваў лоб, сківіцы з вушамі, хаваў пад сабою бровы і сядзеў гузамі на патыліцы. Вусы стрыжаныя, пакіненныя двума пукамі пад носам, былі ўжо нейкім чорным гузам, з якога тырчэў дробны недакурак з папяросы; ці ён там умёрз, ці прыліп, але ён астаўся там і напэўна не заўважаўся тым, хто яго курыў.

Бык выцягнуў шыю і зарыкаў. Незалежна ад сваіх думак, гэтыя два зрабілі рух, момантны і больш інстынктыўны як абдуманы. Каб хто сачыў за імі збоку, той падумаў бы, што гэта яны толькі і чакалі таго моманту, калі зарыкае бык, каб тады кінуцца на яго і замест ратунку, аб якім ён так рыкаў, зрабіць яму смерць. Тым часам бык як бы ў знямозе паставіў мысу ўніз, мусіць да наступнага рыкання. Гэтыя два адразу як бы забыліся на жывёліну, і вось пачала на іх твары лажыцца пячаць найпільнейшай увагі аднаго да другога. Увага гэтая межавалася з заядлым узбуджаннем і нянавісцю, хоць ніводзін з іх нават і здагадвацца не мог, каго ён бачыць перад сабою. Пачуццё прыкрасці і смутку адлюстроўвалася на іх тварах. Ужо на адзін самы найкарацейшы момант яны не спускалі адзін аднаго з вока. Кожны з іх, здаецца, нават дыхнуць баяўся. Бык некалькі разоў выцягваў шыю і рыкаў, а яны можа нават і не заўважалі гэтага. У кожным разе ніводзін з іх нават і вачыма не кінуў у той бок, дзе чатырохногі бадзяга прасіў дапамогі. Праходзілі хвіліна за

хвілінай, і павялічвалася трывожная ўвага іх у аднаго да другога. Поўная нянавісьць ужо ўладала імі. Калі каторы з іх рабіў хоць абы-які рух, другі ўскідаў руку са зброяй, каб хаця той не зрабіў гэтага раней за яго. Як бы нейкімі ланцугамі яны былі прыкуты да гэтага агіднага ім самім занятку. Іх прыгнечвала гэтая злая неабходнасць. У кожным разе, як бы там ні было, паміж усяго іншага, і рыса пакуты была на іхніх тварах. Напружанне іх даходзіла да найвышэйшага пункта. І раптам чалавечыя галасы, ціхія і стрыманыя, прыглушаныя імкненнем быць пачутым толькі тым, да каго гаворыцца, пачуліся недзе зусім блізка, вось тут, можа спаміж самых бліжэйшых кустоў. Бадай-што шэптам хтосьці казаў:

- Я табе кажу, што гэтая жывёліна рыкае недзе тут.

- А па-мойму, дык у лесе, - адказаў так жа ціха і асцярожна другі нехта.

Хвілін колькі цяглося маўчанне. Чутно было, як чыркнула запалка. Мусіць яны закурэлі. Значыцца, зусім блізка яны былі. З гэтымі двума адбылася змена. Іх увага ўжо накіравалася туды. Хоць яны яшчэ і не паспелі пазнаёміцца адзін з адным, але як быццам бы ўжо былі добра знаёмыя. Ужо яны станавіліся падобныя да змоўшчыкаў, якія разам, плячо з плячом, павінны бараніцца ад нейкіх невядомцаў, што выявіліся так блізка тут. Так спаткаліся іх позіркі на адзін момант у такім сваім пераломе і з'іначанні, пасля чаго ўжо спакайней яны глядзелі адзін на аднаго. Кожны з іх ужо бачыў у другім свайго аднадумца, і рысы чалавечнасці і сяброўства зганялі з іх твараў рысы звярынага страху. А як жа! У іх жа цяпер ёсць адна справа, і можа слаўнае і такое жаданае сяброўства запануе паміж імі. Той, што ў кажуху, тоўсты і нізкі, нават зрабіў паўкрока да таго, што мерзнуў у летнім пінжаку. Бык зноў зарыкаў, і зноў на высокай ноце, з адчаем і як бы з болем.

- А што? Тут! - пачуўся з кустоў радасны голас, ужо не такі стрыманы. І адразу яны ўдвух апынуліся тут.

Што гэта была за пара такая! Адзін з іх быў зусім

малады. Калі таму, што мёрз у летнім пінжаку было год трыццаць, то гэтаму бадай-што не магло быць больш як дваццаць шэсць. Сляды перажытага ляжалі на яго твары. Ні тое што гэта маршчыны старасці ўразілі маладосць. Але такая пячаць бывае на твары толькі ў таго, хто вытрымаў нясцерпныя пакуты і пазнаў тую праўду, што ўсё звыклае чалавеку і нецікавае, нават апрыкралае, можа стаць яму раптам вялікім шчасцем і радасцю. Нейкая як бы паглыбленасць у самога сябе была ў ім. Яна не была закаранелая і застарэлая, і можа гэта былі толькі першыя адзнакі яе. Калі так, то яна магла і не пакінуць сваіх слядоў у чалавечай натуре. Была і яшчэ адна рыса ў гэтага чалавека. Гэта як бы лёгкая здзіўленасць. Здавалася, што яшчэ ўсё не можа апамятацца ад нейкага нечаканага шчасця і яшчэ ўсё перажывае радасць, якая з'явілася перад ім як дар чалавеку ад усяго свету. І такім парадкам свет паказаўся перад ім невядомымі яму раней гранямі: свет не толькі бязлітасны і жорсткі. Ён яшчэ ласкавы і ясны. І сваю радасць чалавек можа знайсці ў кожнай травіне. Штосьці такое было ў чалавеку. Ён быў у чырвонаармейскім адзенні, у летнім. Без шыняля і на галаве зусім без шапкі. Нізка абстрыжаны. У гімнасцёрцы і нагавіцах з той крамніны, з якое робяцца плашчы-палаткі. Пояса не было. А на босых нагах, без ануч, лапці з лыка. Усё адзенне на ім было такое старое, такое зношанае, такое ўжо бескаляровае, што, здавалася, яно даўно ўжо сатлела і на чалавеку ледзьве ліпіць, і павінна неўзабаве спрахнуць пылам на няма нішто. Твар у гэтага зусім маладога чалавека быў як вытачаны, лоб высокі і вочы ціхія. Праўда, вочы маглі быць такія не толькі ад прыроды натуре, але і ад нейкага ўражання, успрынятага чалавекам.

Другі, што з'явіўся тут разам з ім, быў немалады. Гэты нават быў не так сярэдніх, як пад старасць блізкіх год. Выглядам сваім ён быў такі ж як і ўсе тыя, што былі тут. І гэты быў нечым уражаны і кінуты ў нязвыклы стан. Але калі ўсе тыя мелі на сабе, у каго слабей, а ў каго мацней, пячаць імкнення і прагі, то ў гэтага толькі адна рыса панавала над